

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE MUZICĂ ȘI TEATRU

DOMENIUL: TEATRU ȘI ARTELE SPECTACOLULUI

TEZĂ DE DOCTORAT

Procedee regizorale de simbolizare a trecerii timpului în spațiul scenic

REZUMAT

Coordonator științific:
Prof. Univ. Dr. Zonte Violeta-Simona

Doctorand:
Pantea-Radu Andra-Miruna

Timișoara
2024

CUVINTE CHEIE

Timp

Actor

Regizor

Spectacol

Dramaturg

Cronologic

Scenografie

Teatrul absurd

Eugène Ionesco

Samuel Beckett

Relație spațiu-timp

Cuprins:

Cuprins.....	p. 03
Introducere.....	p. 07

Capitolul I. Delimitări ale timpului și spațiului..... p. 21

1.1. Timpul și spațiul.....	p. 21
1.2. Timpul mistic: filozofie și religie.....	p. 26
1.3. Timpul văzut prin lentila științei.....	p. 39
1.4. Reprezentări ale timpului în sfera artelor vizuale.....	p. 42
1.5. Timpul și spațiul în artele spectacolului	p. 46

Capitolul II. Tema timpului în piese de teatru.....p. 58

2.1. Timpul ne-/vinovaților.....	p. 58
2.2. Timpul viitorului încremenit.....	p. 63
2.3. Timpul privitorului exterior.....	p. 65
2.4. Timpul înghețat	p. 71
2.5. Percepții temporale în dramaturgia românească. Timpul mitic românesc.....	p. 73
2.6. Timpul mixat.....	p. 76

Capitolul III. Timpul și spațiul în teatrul avangardist.....p. 82

3.1. Percepții spațio-temporale în opera lui Eugène Ionesco și Samuel Beckett.....	p. 93
--	-------

Capitolul IV. Timpul dramaturgului

4.1. Contextul creației din negație.....	p. 101
4.2. Pălăriile lui Beckett.....	p. 106

4.3. Timpul rememorării din <i>Scaunele</i>	p. 115
4.4. Timpul absenței din <i>Așteptându-l pe Godot</i>	p. 139
4.5. Matei Vișniec și omagiul său adus lui Ionesco și Beckett.....	p. 159
4.5.1 Neputința în <i>Despre senzația de elasticitate când pășim peste cadavre</i>	p. 160
4.5.2. Sfârșitul unei lumi în <i>Ultimul Godot</i>	p. 165

Capitolul V. Timpul regizoruluip. 169

5.1. Timpul de creație artistică în poeticile regizorale	p. 170
5.2. Viziuni regizorale ale scaunelor ce inundă spațiul.....	p. 190
5.3. Viziuni regizorale ale așteptării.....	p. 192
5.4. Concept regizoral - <i>Scaunele</i> și cheile lor.....	p. 195
5.5. Concept regizoral - <i>Așteptându-l pe Godot</i> sau bucuria așteptării.....	p. 199

Capitolul VI. Procedee regizorale de simbolizare a trecerii timpului în spațiul scenic.....p. 203

6.1. Scenografie - imagine. Manifestări scenice ale timpului.....	p. 204
6.1.1. Narațiunea scenografică	p. 207
6.1.2. Costumul de scenă ca reprezentant al timpului.....	p. 208
6.1.3. Elemente de spectacol pentru reprezentarea timpului.....	p. 209
6.1.4. Timpul al decorului mecanicizat.....	p. 209
6.2. Video design-ul timpului	p. 210
6.2.1. Realitățile scenei ireale.....	p. 214
6.2.2. Video live	p. 215
6.3. Light Design al timpului	p. 216

6.4. Sunetul ca element al timpului și spațiului sintetic vs live	p. 217
6.4.1. Muzica compoziție și tema	p. 219
6.4.2. Voice off.....	p. 220
6.4.3. Personaj – voce	p. 220
6.4.4. Limbajul cuvintelor specifice	p. 221
6.5. Timpul creat al actorului - joc actoricesc	p. 222
6.5.1. Coregrafie, arta reprezentării timpului în spațiu.....	p. 225
6.5.2. Timpul evaluat prin pauză și tăcere.....	p. 226
6.5.3. Timpul povestitorului.....	p. 226
6.5.4. Personajele timpului.....	p. 227
6.6. Montajul scenic – decupajul cadrelor	p. 227
6.7. Timpul și spațiul neperceput/atemporal.....	p. 228

Capitolul VII. Reprezentări ale timpului în creația personală

7.1. O istorie vizuală a timpului.....	p. 232
7.2. Mecanisme ale timpului în spectacol.....	p. 239
7.2.1. <i>Gara</i> - timpul continuu al fericirii.....	p. 239
7.2.2. <i>Amalia respiră adânc</i> - timpul maturizării forțate.....	p. 241
7.2.3. <i>Crize sau încă o poveste de dragoste</i> - timpul destrămării cuplului.....	p. 243
7.2.4. <i>Auto</i> - timpul confesiunii.....	p.244
7.2.5. Fragmente de timp reprezentative din scenă.....	p. 246
7.3. Tipuri de timp.....	p. 248

7.3.1. <i>Hamletule</i> - timpul evenimentelor trecute.....	p.249
7.3.2. <i>Canicula</i> - timpul real versus cel al fantasticului.....	p. 250
7.3.3. <i>Privește înapoi cu mânie</i> - timpul prezență-absență.....	p.254
7.3.4. <i>Vrăjitorul din Oz</i> - timpul drumului inițiativ.....	p.257
Concluzii.....	p. 264
Anexe.....	p. 268
Bibliografie.....	p. 271
Suport Video, filme, lucrări arte și spectacole.....	p. 294
Referințe virtuale, articole și interviuri.....	p. 297

REZUMAT

Timpul în teatru poate fi definit din mai multe perspective. Preocuparea de bază a lucrării este de a prezenta viziunea regizorală a timpului ca și concept în reprezentarea scenică. Cercetarea de față a luat naștere din nevoia unui ghid care să cuprindă diverse feluri de a reprezenta scenic trecerea timpului în cadrul unui spectacol. Timpul în cadrul unui spectacol de teatru poate fi definit ca un construct regizoral. Timpul scenic poate fi ordonat și clasificat în funcție de trecerea sa în spațiul scenic. Din perspectiva dramaturgică, în teatrul absurdului timpul are valențe multiple. Influențele percepției timpului se află în strânsă legătură cu dezvoltarea științei și cea tehnologică. Dacă în fizica clasică timpul este perceput liniar o dată cu apariția fizicii moderne el devine o rezonanță din cauza teoriei stringurilor.

Lucrarea este concepută din șapte capitole. Ele sunt astfel încadrate încât timpul este analizat din cât mai multe perspective și domenii pentru o înțelegere cât mai amplă a conceptului operat. În lucrarea de față se propune conceptul de timp privit în amplitudinea sa el fiind analizat individual cât și în relația timp-spațiu. Timpul este definit și delimitat din perspectivă psihologică, filozofică, religioasă și științifică. Un important subcapitol este cel în care timpul este reprezentat vizual în sfera artelor plastice și în artele spectaculare. Tema timpului în piesele de teatru este o preocupare dramaturgică asupra căruia studiul de față s-a focalizat. Au fost alese texte importante din dramaturgia internațională cât și cea națională pentru a fi puse sub lupă în cadrul acestei cercetări. Apariția teatrului avangardist relevă noi distincții din perspectiva timpului. Opera lui Eugène Ionesco și Samuel Beckett conține importante repere temporale. Prin piesele propuse spre analiză se crează noi valențe ale timpului și spațiului scenic. În cele ce urmează este etalată cronologic viziunea marilor creatori de teatru cu timpul scenic. Penultimul capitol este conceput astfel încât să cuprindă diversele metode regizorale de trecere în scenă a timpului prin cât mai multe dintre resursele folosite în artele spectaculare. În ultimul capitol este abordată relația pe care o am eu cu timpul în decursul activității mele.

În primul capitol *Capitolul I. Delimitări ale timpului și spațiului* - mi-am propus să definesc conceptul de timp din perspective diferite, cel psihologic, cea a filozofiei și teologiei, a științei, al reprezentării în arte vizuale cât și cele ale spectacolului. Încercând o cronologizare a conceptului de timp am remarcat cum progresul științific este de asemenea resimțit și în doctrinele filozofice, religioase. Am clasificat din punct de vedere filozofic, teologic al omului religios și științific cum felul în care viziunea conceptuală a timpului se schimbă pe parcursul trecerii sale. Preocuparea în acest sens este de a avea o viziune panoramică asupra temei timpului abordate. În acest capitol prezint și timpul ca element teatral de creație. Timpul este definit ca având o dublă natură în teatru: „...timpul scenic și timpul care este reconstruit printr-un sistem simbolic...”¹. De asemenea, analizez viziuni ale timpului a marilor creatori de teatru diferențiind în funcție de împărțirea sa: „Această împărțire a timpului are o importanță fundamentală în arte și în teatru”². Trebuie făcută diferențierea între timpul spectatorului și cel al reprezentației. Cele două perspective au fost definite, încadrate și abordate prin exemple, pentru a nu se confunda. Prin metoda istoriografiei am cercetat timpul în acest capitol.

În cel de-al doilea capitol *Capitolul II. Tema timpului în piese de teatru* - Am abordat tema timpului în marile opere dramatice din repertoriul național cât și internațional, mergând până la originea mitologică a nașterii timpului. Am împărțit temele timpului întâlnit în piesele de teatru în funcție de atmosfera generată și le-am încadrat în cel al vinovaților și nevinovaților, al viitorului încremenit, al privitorului exterior, timpul stagnat, înghețat și mixat. Am apelat la metoda de cercetare a retrospectivei în memorie în faza incipientă, asupra pieselor de teatru pe care le-am parcurs de-a lungul timpului și a spectacolelor văzute. După ce am făcut o sinteză a problematicii timpului, în acele piese, le-am clasificat în funcție de temele abordate de către autori și de prezența timpului pe care l-am perceput în operele dramatice. În această etapă de lucru a tezei am apelat la metoda istoriografică de studiu asupra pieselor de teatru încercând o contextualizare a lor.

În cel de-al treilea capitol *Capitolul III. Timpul și spațiul în teatrul avangardist* se delimitează conceptele de teatru al avangardei, absurdului și antiteatrul. Acest capitol este format și din subcapitolul: *Percepții spațio-temporale în opera lui Eugène Ionesco și Samuel*

¹ Pavis Patrice, *Dicționar de teatru*, Editura Fides, Iași, 2012, p. 422

² Barba Eugenio și Savarese Nicola, *Cele cinci continente ale teatrului fapte și legende din cultura materială a actorului*, Traducerea Vlad Russo, Editura Nemira, București, 2018, pag. 15

Beckett. În acest subcapitol am integrat evoluția conceptului de teatru avangardist și ale percepției spațio-temporale în opera lui Eugène Ionesco și Samuel Beckett. Printr-o analiză a exegezei și a pieselor studiate a luat naștere acest capitol, apelând la metoda istoriografică de cercetare.

În cel de-al patrulea capitol *Capitolul IV. Timpul dramaturgului* am examinat piesele *Scaunele*³ și *Așteptându-l pe Godot*⁴ cât și contextul autorilor lor, în raport cu temele abordate în opera dramatică. Observând cum Matei Vișniec este influențat de Eugène Ionesco și Samuel Beckett, în parcursul său și omagiul pe care îl aduce celor doi, prin piesele sale am inclus în studiu și o analiză a raportului său adus dramaturgiei actuale prin continuitatea sub o formă a operei celor doi. Ca metodă de studiu pentru acest capitol a fost folosită cea istoriografică, studiind biografiile celor doi autori, publicațiile și exegeza.

În cel de-al cincilea capitol *Capitolul V. Timpul regizorului* am cercetat poeticile regizorale de creație scenică în raport cu reprezentarea timpului scenic și mișcarea scenică. Am investigat timpul și spațiul scenic în montările scenice a altor regizori vis-a-vis de piesele *Scaunele* și *Așteptându-l pe Godot*, propunând propria interpretare regizorală a celor două texte alese. Pentru prima parte a capitolului am folosit metoda istoriografică de cercetare iar pentru partea a doua, cea a vizionării de spectacole realizate de către alți regizori după piesele *Scaunele* și *Așteptându-l pe Godot*. În ultima parte a acestui capitol am apelat la cercetare prin metoda imaginației și a proiecției, prin pre-viziune regizorală, iar conceptele pentru cele două spectacole *Scaunele și cheile sale* și *Așteptându-l pe Godot sau bucuria așteptării* au fost construite. Teoreticienii teatrului și-au adus contribuția asupra timpului specific teatrului, iar ce am extras și sintetizat din viziunea lor se regăsește sub formă cronologică, în funcție de momentul apariției în literatura de specialitate, structurat în acest capitol.

În penultimul capitol, *Capitolul VI. Procedee regizorale de simbolizare a trecerii timpului în spațiul scenic* sunt denumite, explicate și clasate procedurile de simbolizare pe care le-am găsit împărțind timpul scenic. Timpul în scenă fiind un construct regizoral, el poate fi împărțit în mai multe categorii după felul în care trece în scenă: cel al scenografiei ca imagine, cel a mediului virtual ajutat de tehnologie, fie că vorbim de video prin imagini sau

³ Ionesco Eugène, *Cântăreața cheală. Lecția, Scaunele, Regele moare*, traducere Russo Vlad, Zografi Vlad, Editura Humanitas, București, 2010

⁴ Beckett Samuel, *Așteptându-l pe Godot, Eleutheria, Sfârșitul jocului*, ediția a II-a, traducere Gellu Naum, București, Editura Curtea Veche, 2010

light design, cel creat cu ajutorul sunetului și cel al jocului actoricesc. Metoda de cercetare asupra acestui capitol a fost cea istoriografică vis-a-vis de delimitarea istorică a conceptelor cât și cea a *designului experimental* prin proiecții imaginare de situații scenice ce au ca scop identificarea de procedee prin caietul de regie propus ca exercițiu imaginar și experiența de regizor. Deși, „Experiența trebuie întotdeauna pusă sub semnul întrebării”⁵ scopul său este de a sintetiza variantele pe care le avem pentru a simboliza trecerea timpului scenic. Apelând și la cercetarea imaginativă și la memoria spectacolelor vizionate de-a lungul timpului și căutând să definesc și să explic trecerea timpului în scenă, am ajuns la această clasificare:

- *Scenografie - imagine. Manifestări scenice ale timpului*
- *Video design-ul timpului*
- *Light Design al timpului*
- *Sunetul ca element al timpului și spațiului*
- *Timpul creat al actorului*
- *Timpul și spațiul neperceput/atemporal*

În ultimul capitol, *Capitolul VII. Reprezentări ale timpului în creația personală* studiul continuă cu o auto-analiză din punct de vedere al temporalității, asupra întregii mele manifestări din mai multe medii de creație artistică, mai exact din: arte vizuale, actorie și regie.

Metodologiile de cercetare pentru teză au fost diferite și folosite în funcție de tipul cercetării propuse pentru temele studiate. Fiind vorba despre o lucrare ce include un subiect din domeniul teatrului, abordată din perspectiva regizorului de teatru, în care sunt incluse mai multe forme de arte, de la literatură ca suport de text până la arte video, studiul necesită o abordare mixtă. Pentru a atinge subiectul propus din toate punctele de vedere a fost nevoie de un studiu ramificat prin metodele de cercetare propuse. Acest mixt de metode de cercetare cuprinde:

1. metoda istoriografică
2. metoda memoriei și a practicii meseriei de regizor
3. imaginației și proiecției
4. vizionare spectacole și filme, interviuri

⁵ Traducere în limba română de autorul prezentei lucrări: „Experience is always to be interrogated”

Pickering Michael, *Research Methods for Cultural Studies*, Edinburgh University Press, p. 28

CONCLUZII

În această lucrare am analizat trecerea timpului în scenă din cele trei perspective diferite ale sale, cea de concept în diverse domenii, cea dramaturgică și regizorală. Lucrarea și-a propus încă de la faza sa incipientă să găsească acele metode prin care un regizor în cadrul unui spectacol face posibilă trecerea timpului în scenă delimitând, actele, zilele sau minutele în cadrul unui spectacol. La începutul studiului piesele alese erau prea numeroase fiind ele în sine teme de cercetare. Problema propunerii mele inițiale era subiectul prea amplu pentru cercetare. Am reușit să-l reduc și să îl fac mai centralizat dar fără a pierde esența sa, adică a găsi metodele de trecere a timpului în scenă.

Teza și-a propus să găsească modalități regizorale de trecere a timpului în scenă. Pentru ca acest lucru să existe într-un context structurat, studiul a fost organizat dinspre macro spre micro. În acest sens am început prin a defini ce înseamnă timpul în percepția omului din ziua de astăzi ca resimțire a sa psihologică, după care am înaintat prin studiul cronologic al celor mai importanți reprezentanți ai filozofiei și teologiei în conceperea timpului dar și subliniind și evoluția cunoașterii asupra timpului din aria științifică. Apropiindu-ne de domeniul teatral dinspre cel al artelor reprezentate, adică cel al artelor plastice și percepția timpului în imagine. Primul capitol încheindu-se cu definirea timpului în contextul teatral. Capitolul următor focaliza dramaturgia timpului ca și problematică în cele mai importante titluri din repertoriul internațional și cu o aplecare asupra dramaturgiei românești. Mergând spre a studia cum este relația sa cu timpul în teatrul avangardist și aducând prin focalizare teatrul absurdului celor doi autori Ionesco și Beckett cu temele lor de compoziție fac trecerea spre un studiu al timpului în dramaturgia celor doi axata pe piesele *Scaunele* și *Așteptându-l pe Godot*. Întorcându-ne în teatrul contemporan îl regăsim pe Matei Vișniec ca un precursor al celor doi. Există o parte în care se prezintă o practică scenică operațională în regie a conceptului de timp scenic. Studiul timpului prin metode de mișcare scenică și analiza timpului regizoral de creație ne apropiem și mai mult de esența lucrării. Lucrarea se încheie cu prezentarea metodelor de trecere a timpului în scenă, având exemple de punere în practică a tot ce s-a teoretizat până în acest punct. Astfel timpul este trecut prin toate formele prin care îl putem conceptualiza este analizat din punct de vedere: psihologic, filozofic, religios, științific, al artelor plastice, scenografic, teatral - dramaturgic, teoretic și în context de creație regizorală.

Capitolul I. Delimitări ale timpului și spațiului am ajuns la concluzia că timpul își schimbă valența în funcție de secolul ales, fiecare domeniu aducând cu sine noi orizonturi asupra cercetării timpului și percepției sale psihologice. Conceptul despre timp și spațiu se modifică în funcție de inovația științifică. *Timpul* primește diferite conotații. Secolul XX, un este un secol revoluționar în descoperirile științifică dar așa cum afirmă și antropologul Claude Levi-Strauss: „...cu cât știința avansa, cu atât reflecția filozofică asupra științei se arăta mai modestă.”⁶ Odată cu noile tehnologii și cu percepția accelerată a oamenilor asupra timpului din cauză că viața zilei de azi oferă atâtea alternative pentru explorarea timpului omul contemporan a devenit *sclavul* instantului prin gratificarea instantă resimțită de la nivelul hormonal. Este posibil ca omul contemporan datorită formatului standard ce variază între 90-120 min al unui film ce rulează în cinematografe să nu mai aibă disponibilitate să petreacă mai mult timp într-o sală de spectacole, dar aceasta este o altă direcție de cercetare. Acest capitol deschide o altă direcție de studiu, prin influența filmului asupra duratei scenice a unui spectacol de teatru, deoarece raportarea omului la divinitate influențează perceperea timpului, meritând o analiză asupra percepției timpului și relația dintre vectorul derulării temporalității cotidiene și cel al desfășurării temporalității dramatice. Când vorbim despre timp scenic nu putem să excludem din discuție ritmul de joc. Observăm că în cadrul fiecărei culturi, în funcție de localizarea sa pe glob, ritmul intern este diferit. O altă direcție de studiu asupra timpului, se deschide, cea a percepției trecerii timpului, ce se schimbă în funcție de localizarea geografică. Aceasta ar putea naște diferențe în percepția timpului datorită ritmurile interioare ale reprezentanților diferitelor culturi care pot fi influențate de climă.

În cel de-al doilea capitol *Capitolul II. Tema timpului în piese de teatru* - am găsit similități tematice în piese de teatru din curente diferite și le-am încadrat sub aceeași cupolă a timpului ca problematică. Ca direcții de studiu capitolul invită viitori cercetători la o abordare a timpului folosindu-ne de izvoarele folclorice ale mitului timpului aplicat pe dramaturgia românească.

În cel de-al treilea capitol *Capitolul III. Timpul și spațiul în teatrul avangardist* a arătat cum timpul scrierii operei influențează opera cât și contextul autorilor, apropiindu-i pe cei doi autori bilingviști din punct de vedere al limbii materne dar și diferențele temelor abordate. Dezrădăcinera față de locul de care aparții are un puternic impact asupra operei

⁶ Levi-Strauss Claude, *Toți suntem niște canibali*, Editura Polirom, Iași, 2014, pag 151

unui autor. Studiul deschide noi orizonturi de cercetare asupra operei integrale a celor doi autori și propune noi direcții de cercetare pornind de la temele propuse.

În cel de-al patrulea capitol *Capitolul IV. Timpul dramaturgului* am observat cât de mare importanță au didascaliiile în relație cu textul și propunerea regizorală. Exegeza are perspective opuse asupra aceluiași autor și subiect și cred că este important că acest studiu relevă contrariile. Aplecarea asupra operei celor doi autori, din cauză că nu percepeam întru-totul absurdul, m-au făcut să cad în capcana ionesciană, de a încerca să explic în sens rațional și psihologic piesele de teatru ce se încadrează în acest tip de literatură. Însuși Ionesco încercând să explice piesele sale ajunge să dea un sens iar paradoxul scrierii lor era tocmai lipsa sensului. O nouă cercetare asupra operei lui Matei Vișniec și a influenței sale datorită lui Ionesco și Beckett ar fi interesant de abordat într-o viitoare lucrare.

În cel de-al cincilea capitol *Capitolul V. Timpul regizorului* este importantă contribuția fiecărui creator de teatru prin descoperirile făcute asupra timpului și mișcării în scenă. Deși toți ne dorim să aducem publicul în sală pentru a fi martorii unui eveniment spectacular, modul în care construim convenția este mai puțin important atunci când asistăm la o reprezentație scenică. Spectacolul în esența sa trebuie să fie verosimil pentru spectator. Majoritatea creatorilor scenici își doresc asta. Studiul poate continua cu analiza timpului și spațiului scenic în *Scaunele* și *Așteptându-l pe Godot* în funcție de percepția timpului și proveniența al celui care regizează spectacolul.

În penultimul capitol *Capitolul VI. Procedee regizorale de simbolizare a trecerii timpului spațiul scenic* diferitele metode de a simboliza trecerea timpului în spațiul scenic pot fi folosite în cadrul aceluiași spectacol deoarece spectatorul modern se adaptează ușor convenției propuse de regizor și schimbărilor sale pe parcursul unui spectacol. Deși se pot folosi combinate metodele de trecere a timpului identificate, în spațiul scenic este relevantă unitatea spectaculară cea a conceptului regizoral. Am concluzionat că un spectacol atemporal nu este cu puțință, deoarece totul pe scenă devine un semn al timpului și spațiului. Lucrarea invită spre noi direcții de cercetare din perspectiva noilor tehnologii și noilor convenții create iar trecerea timpului în scenă se poate redefini perpetuu datorită noilor inovații tehnologice.

În ultimul capitol *Capitolul VII. Reprezentări ale timpului în creația personală* am auto-analizat realizările mele în care se regăsește tema timpului, în calitate de regizor, actor sau de artist plastic. În acest capitol se subliniază vasta latură creativă și expansivă a

modalităților în care timpul poate fi reprezentat scenic. Pornind de la latura grafică a reprezentării în primul rând ca mediu al dimensiunii 2D, timpul poate fi sugerat prin elementele de compoziție și în corelație cu seria lucrărilor realizate. Timpul de asemenea devine instrument puternic de creație necesar în procesul actorului de compoziție a unui rol. Cât despre timpul relatat prin arta regiei, el este o îmbinare a elementelor reprezentate în cele două dimensiuni combinate cu cel al spațiului specific teatrului, scena ce poate deveni un mediu vizual, audio, de proiecție, concept sau simbol scenografic.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Balotă Nicolae, *Literatura absurdului*, Editura Teora, București, 2000

Bennett Michael, *The Cambridge Introduction to Theatre and Literature of the Absurd*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2015

Bloom Harold, *Samuel Beckett*, Editura Infobase Publishing, New York, 2011

Brook Peter, *Spațiul gol*, traducerea Andronescu Monica, Editura Nemira, 2014

Brook Peter, *Punct și de la capăt, 40 de ani de explorări în teatru, film, operă*, Traducere Dana Ionescu, Editura Nemira, București, 2018

Camus Albert, *Mitul lui Sisif eseu despre absurd*, Traducere Jeanrenaud Magda, Editura Polirom, Iași, 2020

Călinescu Matei, *Ionesco Eugène: Teme, identitare și existențiale*, Editura Junimea, Iași, 2006

Cioabă Bogdan Viorel, *Modalități de figurare a spațiului scenic*, Editura Universitaria Craiova, Craiova, 2021

Collington Tara, *Space, Time and Narrative: Bahtin and Ricoeur*, Space and Culture 7/8/9/, Issue publicat 1 Februarie, 2001

Dobrez L.A.C., *The Existential and its Exits, Literary and philosophical perspectives on the work of Beckett, Ionesco, Genet and Pinter*, Editura Athlone Press, New York, 1986

Esslin Martin, *Mediations: Essays on Brecht, Beckett, and the Media*, Editura Grove Press, New York, 1982

Esslin Martin, *Teatrul absurdului*, Traducere Alina Nelega, Editura Unitext, București, 2009

Fraassen Bas, *An Introduction To The Philosophy of Time and Space*, Nousoul Digital Publishers, 2015

Golopenția Sanda, *Perspective noi în studiul teatrului*, Editura Spandugino, București, 2019

- Guardamagna Daniela și Sebellin, Rossana, *The Tragic Comedy of Samuel Beckett*, Editura Laterza, Roma, 2009
- Hawking Stephen, *Scurtă istorie a timpului de la Big Bang la găuri negre*, Traducere Mihaela Ciodariu, Editura Humanitas, București, 2018
- Hayman Ronald, *Theatre and Anti-Theatre: New Movements Since Beckett*, Editura Oxford University Press, U.K, 1979
- Ichim Florica, *Eugène Ionesco (Eugen Ionescu) pe scenă în România*, Editura Cheiron, București, 2010
- Ionescu Ruxandra Ionela, *Râsul din tragedia limbajului în opera lui Eugene Ionesco*. Profesor Prof. Univ. Dr. Cristian Pepino, U.N.A.T.C. București, 2018
- Kershaw Baz și Helen Nicholson, *Research Methods in Theatre and Performance*, Editura Edinburgh University Press, Edinburgh, 2011
- Kohler Andrea, *Passing Time An essay on waiting*, Traducerea Eskin Michael, Editura Upper West Side Philosophers, New York, 2017
- Lehmann Hans-Thies, *Teatrul postdramatic*, traducere Scoradeț Victor, Editura Unitext, București, 2009
- Luca Iulia, *Eugène Ionesco and the Predecessors of the Absurd Drama*, în *Mediating Globalization: Identities in Dialogue*, Arhipelag XXI Press, 2018
- Moscu Irina, *Redeținirea spațiului teatral contemporan în contextul noilor tehnologii, teatrul virtual*, prof. coord. Augustin Ioan, Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, București, 2016
- Muller Richard, *Acum, fizica timpului*, Editura Humanitas, București, 2020
- Pavis Patrice, *Dicționar de teatru*, Traducere Popa-Blanariu Nicoleta și Floria Florinela, Editura Fides, Iași, 2012
- Rovelli Carlo, *Și dacă timpul n-ar exista*, Traducerea Liviu Ornea, Editura Humanitas, București, 2022
- Saiu Octavian, *Posteritatea absurdului*, Editura Paideia, București, 2012